

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир

ВИВЧЕННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ- ПСИХОЛОГІВ

У статті вивчаються особливості пізнавальної активності студентів-психологів. Визначаються типи завдань, яким вони надають перевагу при підготовці до занять. Встановлено, що від курсу до курсу відбувається зниження рівня пізнавальної активності студентів та зростає бажання виконувати нескладні та необтяжливі види робіт. Досліджено, що студенти, які впевнені у правильності свого професійного вибору та прагнуть працювати за обраною спеціальністю, демонструють більш високий рівень пізнавальної активності, ніж ті студенти, що не впевнені у правильності вибору свого професійного шляху. Визначено, що саме на межі другого-третього курсів відбувається спад пізнавальної активності у студентів обох груп.

Ключові слова: пізнавальна активність, майбутні психологи, професійна спрямованість, завдання репродуктивного, пошукового та творчого типу.

В статье изучаются особенности познавательной активности студентов-психологов. Определяются типы задач, которым они отдают предпочтение при подготовке к занятиям. Установлено, что от курса к курсу происходит снижение уровня познавательной активности студентов и растет желание выполнять несложные и необременительные виды работ. Исследовано, что студенты, которые уверены в правильности своего профессионального выбора и стремятся работать по избранной специальности, демонстрируют более высокий уровень познавательной активности, чем те студенты, которые не уверены в правильности выбора своего профессионального пути. Определено, что именно на рубеже второго-третьего курсов происходит спад познавательной активности у студентов обеих групп.

Ключевые слова: познавательная активность, будущие психологи, профессиональная направленность, задания репродуктивного, поискового и творческого типа.

Актуальність. Сучасне суспільство є досить стресовим, тому стрімко зростає роль психолога як посередника між людиною і її проблемами у суспільстві та в особистому житті. Тому рівень підготовки та кваліфікації фахівця є вирішальним при працевлаштуванні або при підборі клієнтом консультанта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема підготовки психологів висвітлена у працях О. Бондаренка, С. Васьківської, П. Горностая, Т. Говорун, Л. Долинської, Ю. Ємельянова, С. Максименка, В. Панка, Н. Пов'якель, Ю. Приходько, О. Саннікової, В. Семиченко, Л. Уманець, О. Чебикіна, Н. Чепелевої, Т. Яценко та багатьох інших вітчизняних вчених-психологів. В них розглядаються проблеми формування професійно значущих якостей майбутніх психологів, питання їх особистісного зростання, вплив методів активного навчання на професійне зростання майбутніх фахівців.

Особливе значення при підготовці фахівців будь-якого напрямку має наявний рівень пізнавальної активності, який допомагає успішно оволодівати матеріалом. Пізнавальну активність досліджували як педагоги, так і психологи: Д. Богоявленська, Л. Божович, Л. Виготський, П. Гальперін, Л. Головань, В. Давидов, О. Запорожець, М. Ігнатенко, Г. Костюк, В. Котирло, Р. Лемберг, О. Леонт'єв, Л. Лісіна, В. Лозова, О. Матюшкін, М. Махмутов, Н. Менчинська, В. Моляко, Н. Половникова, С. Рубінштейн, Н. Талізін, О. Чебикін, Т. Шамова, М. Шкіль, І. Якиманська та інші. Вона розглядалася у напрямку визначення структури, видів [1], взаємозв'язків із окремими особистісними особливостями [2] та певними видами діяльності [3; 4]. Проте, дослідження, які стосуються вивчення особливостей розвитку пізнавальної активності та її ролі в процесі підготовки саме психологів у вузі, нечисленні,

незважаючи на їх надзвичайну важливість для якісної підготовки майбутніх фахівців-психологів.

Практична та теоретична значущість даної проблеми, її недостатня розробленість та актуальність зумовили вибір теми нашого дослідження. Ми вважаємо, що пізнавальна активність є одним із найвагоміших чинників фахової підготовки спеціаліста, показником, який визначає її якість, а тому її розвиток допоможе покращити фахову підготовку студентства.

Мета даної роботи: вивчення рівня розвитку пізнавальної активності студентів.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проводилось серед студентів-психологів Національного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова, Житомирського інституту Міжрегіональної академії управління персоналом та Житомирського державного університету імені Івана Франка. У ньому взяли участь 318 студентів перших – п'ятих курсів.

Студентам було запропоновано обрати найцікавіші для себе завдання, які вони хотіли б виконати, готуючись до практичних занять із фахових предметів та пояснити причину вибору. Запропоновані види завдань були поділені на групи. Варіанти завдань підбирались таким чином, щоб до кожного увійшло по одному із трьох типів завдань: репродуктивні (2, 5, 9); пошукові (1, 3, 4); творчі (6, 7, 8).

У нашому дослідженні на I місце за результатами виборів студентами вийшли пошукові завдання (44,1 % від усієї кількості виборів), на II – завдання репродуктивного типу (31,5 %), на останньому, III місці, опинилися творчі завдання (24,4 %). На нашу думку, це вказує на невисокий рівень пізнавальної активності студентів-психологів.

Щоб перевірити, чи існують відмінності у виборі типів завдань студентами різних курсів, ми визначили позиційні місця завдань для кожного курсу. Як свідчать отримані дані, на перше та друге місця у студентів I курсу вийшли завдання пошукового типу, на третє – творчого. Студенти II курсу: перше та друге місця – завдання пошукового типу, третє – репродуктивного.

Студенти III курсу: перше місце – завдання пошукового типу, на другому та третьому – репродуктивного. У студентів IV курсу: на першому місці – завдання репродуктивного типу, на другому та третьому – пошукового. У студентів п'ятого курсу на першому місці за кількістю виборів виявились завдання пошукового типу, на другому та третьому – завдання репродуктивного типу. Тобто, якщо у студентів I курсу в першій трійці виборів було два пошукових та одне творче завдання, то вже у студентів V курсу до даного набору входять лише одне пошукове та два репродуктивні завдання.

Порівнявши відсоткове відношення виборів завдань різного типу згідно з курсом, ми доповнили картину зниження пізнавальної активності студентів. Так, якщо на I курсі завдання репродуктивного типу склали 23,7 % від усіх виборів, на II – 31,7 %, на III – 30,2 %, на IV – 33,7 %, то на V курсі вже 35,1 %. На завдання пошукового типу на I курсі припадає 50 % від усіх виборів, на II – 44,8 %, на III – 44,7 %, на IV – 42,4 %, на V курсі лише – 41,1 %. Відсоток завдань творчого типу виявився наступним: на I курсі – 26,3 %, на II – 23,5 %, на III курсі – 25,1 %, на IV – 23,9 %, на V курсі – 23,8 %. Як бачимо, відсотки пошукових та творчих завдань поступово знижуються від курсу до курсу. Кількість завдань репродуктивного типу від I курсу до V – зросла на 11,4 %. Кількість пошукових завдань зменшилась на 8,9 %, а творчих – на 2,5 %. Очевидно, що студенти намагаються обирати щораз легші завдання, демонструючи зниження рівня пізнавальної активності.

Визначаючи, яким завданням надають перевагу студенти на практичних заняттях, ми виявили, що найчастіше студенти-психологи обирають наступні види робіт:

- проведення дослідження за допомогою тестових завдань – 20,1 % від усієї кількості виборів;
- підготовка повідомлення-доповнення за вказаною літературою – 13,9 %;
- пошуки цікавих фактів та прикладів – 12 %;

- написання реферату – 11,7 %;
- виступ із підготовленим питанням – 10,8 %;
- розробка системи вправ для практичної допомоги клієнтові з певного питання – 8,7 %;
- розробка методики спостереження за певним психічним явищем, яка дала б матеріал для певних рекомендацій клієнтові, – 8,5 %;
- розробка питань та завдань для контрольної роботи з вивченої теми – 7,3 %;
- письмова відповідь на вивчені теоретичні питання – 7 % від усіх виборів.

Найцікавішими завданнями (в силу їх практичної значимості) виявилися тестові – пошуковий тип завдань. З тестами студенти працюють на практичних заняттях і повинні усвідомлювати той факт, що тест є одним із видів фахового інструментарію психолога. Разом з тим, цей, здавалося б, на перший погляд позитивний факт, при його більш глибокому аналізі не є задовільним. Студентів додатково при виборі завдань просили пояснити свій вибір, і близько половини досліджуваних дали таке пояснення свого вибору тестових завдань: "тести допоможуть мені дізнатися про товариша щось цікаве", "легко знайти досліджуваного". Другим за чисельністю виявилось завдання з підготовки повідомлення-доповнення (репродуктивний тип). Про дане завдання студенти висловились таким чином: "є література", "буде цікаво друзям", "легко знайти матеріал". Наступне, третє місце, – за ще одним завданням продуктивного типу – віднаходження цікавих фактів, що ілюструють певне положення. Пояснення студентів щодо мотивів вибору даного завдання було таким: "цікаво", "пізнавальне завдання". Четвертим за чисельністю виборів для виконання стало написання реферату (пошуковий тип). Дана форма роботи відома студентам ще зі школи, вона часто практикується викладачами, тому студентами вже освоєна. П'ятим за популярністю серед студентів стало завдання репродуктивного типу – виступ із підготовленим вдома питанням. Даний вид роботи є одним із

найпоширеніших як у шкільній, так і у вузівській практиці. На жаль, студенти звикають до простого відтворення завченого матеріалу. З цієї причини, на нашу думку, творчі завдання відповідно й опинилися в кінці переліку (6-8 місця). Той факт, що на завдання творчого типу припадає менше чверті усіх виборів (24,4 %) уже сам по собі є негативним. Фактично це свідчить про відмову більшості студентів від завдань даного типу в силу їх творчого характеру. Найнижчим є рейтинг письмового завдання репродуктивного типу, яке вимагає певного часу на оформлення.

Таким чином, дане дослідження виявило тенденцію до вибору студентами більш легких, необтяжливих завдань, які не вимагають багато часу на підготовку і є досить легкими у виконанні. Результати його вказують також зниження рівня пізнавальної активності студентів-психологів у процесі навчання.

У попередньо проведеному дослідженні ми розділили студентів на дві групи. Групу А утворили ті з них, які висловили впевненість у вдалому професійному виборі (197 осіб, 61,9 %); групу Б – студенти, які мали сумніви щодо правильності свого вибору (121 респондент, 38,1 %). Попередній розподіл студентів на групи дозволив нам додатково визначити наявність відмінностей між тими студентами, що впевнені у своєму професійному виборі (група А), та не впевненими у цьому (група Б).

На I місці за результатами виборів у групі А стоять пошукові завдання (43 % від усієї кількості виборів), на II – завдання репродуктивного типу (29,6 %), на III місці – творчі завдання (27,4 %). Виявилося, що вибори завдань цією групою не відрізняються за типами від виборів в цілому по вибірці. Проте, дещо відрізняється кількісний склад: збільшення кількості виборів завдань творчого типу. У групі Б на I місці за результатами виборів також стоять пошукові завдання (46 % від усієї кількості виборів), на II – завдання репродуктивного типу (34,7 %), на III місці – творчі завдання (19,3 %). У даній групі типи виборів також співпадають із загально груповими,

проте суттєво менша кількість виборів творчих завдань – лише 19,3 % проти 24,4 % в цілому по вибірці та 27,4 % у групі А.

Стосовно визначення позиційних місць завдань у груп А та Б для кожного курсу окремо, то вони виявилися наступними: студенти I курсу групи А, як і в цілому по вибірці, на перше та друге місце поставили завдання пошукового типу, на третє – творчого. Студенти II курсу: перше та третє місця – завдання пошукового типу, друге – репродуктивного. Студенти III курсу: перше та друге місця – завдання пошукового типу, на третьому – репродуктивного. У студентів IV курсу на першому та третьому місцях – завдання пошукового типу, на другому – репродуктивного. Студенти п'ятого курсу на перше та третє місця поставили завдання пошукового типу, на другому – творчого. Лише у студентів I та V курсів в першій трійці виборів є по два пошукових та одному творчому завданню; у студентів середніх курсів до даного набору входять лише пошукові та репродуктивні завдання.

В порівнянні із ними результати студентів групи Б наступні: студенти I курсу на три перші місця поставили завдання пошукового типу; II курсу – на перше та третє місця – завдання пошукового типу, на друге – репродуктивного; студенти III курсу – на перше та друге місця завдання пошукового типу, на третє – репродуктивного. У студентів IV курсу на першому та третьому місцях завдання пошукового типу, на другому – репродуктивного. У студентів п'ятого курсу на першому та третьому місцях завдання пошукового типу, на другому – репродуктивного. У студентів усіх курсів цієї групи, на відміну від групи А, у першій трійці виборів є лише пошукові та репродуктивні завдання.

У групах А та Б на I курсі завдання репродуктивного типу склали відповідно 25 % та 18,2 % від усіх виборів, на II – 31,9 % та 31 %, на III – 30,1 % та 30,5 %, на IV – 30,4 % та 37,2 %, на V курсі – 28,2 % та 40,2 %. На завдання пошукового типу на I курсі припадає відповідно 44,6 % та 72,7 % від усіх виборів, на II – 46,8 % та 38 %, на III – 42,2 % та 50 %, на IV – 40 % та 45 %, на V курсі – 40,8 % та 41,2 %. Відсоток завдань творчого типу

відповідно наступний: на I курсі – 30,4 % та 9,1 %, на II – 21,3 % та 31 %, на III курсі – 27,7 % та 19,5 %, на IV – 29,6 % та 17,8 %, на V курсі – 31 % та 18,6 %.

У групі А завдання пошукового та творчого типів від I до V курсу в цілому тримаються на однакових позиціях, займаючи приблизно третину всіх завдань. У групі Б зростає лише кількість завдань репродуктивного типу. Якщо кількість завдань репродуктивного типу від I курсу до V у групі А зросла лише на 3,2 %, то у групі Б – на 22 %. У групі А кількість пошукових завдань з I по V курс зменшилися на 3,8 %, а у групі Б – на 31,5 %. Кількість вибору творчих завдань у групі А практично не змінилась (приріст склав лише 0,6 %), а в групі Б їх стало більше на 9,5 %. Проте, якщо у групі А різниця між репродуктивними та творчими завданнями на будь-якому курсі знаходиться в межах декількох відсотків, то в групі Б (крім II курсу, де вони зрівноважені) репродуктивні завдання по кількості виборів вдвічі перевищують творчі.

Студенти групи А для підготовки до занять обирали такі види робіт:

- проведення дослідження за допомогою тестових завдань – 19,8 % від усієї кількості виборів;
- віднаходження цікавих фактів – 13,6 %;
- підготовка повідомлення-доповнення – 13,2 %;
- виступ із підготовленим питанням – 10,8 %;
- розробка системи вправ для практичної допомоги клієнтові з певного питання – 10,3 %;
- розробка методики спостереження за певним психічним явищем, яка дала б матеріал для певних рекомендацій клієнтові, – 9,9 %;
- написання реферату – 9,6 %;
- розробка варіантів завдань для контрольної роботи з вивченої теми – 7,2 %;
- письмова відповідь на питання – 5,6 %.

У студентів групи Б вибір завдань виявився наступним:

- проведення дослідження за допомогою тестових завдань обрали 21,5 % студентів;
- написання реферату – 15,1 %;
- підготовка повідомлення-доповнення – 14,8 %;
- виступ із підготовленим питанням – 10,5 %;
- письмова відповідь на питання – 9,4 % від усіх виборів.
- віднаходження цікавих фактів – 9,4 %;
- розробка варіантів завдань для контрольної роботи з вивченої теми – 7,5 %;
- розробка системи вправ для практичної допомоги клієнтові з певного питання – 5,9 %;
- розробка методики спостереження за певним психічним явищем, яка дала б матеріал для певних рекомендацій клієнтові, – 5,9 %.

Ми перевірили за t - критерієм Стьюдента значимість відмінностей у виборах завдань між групами А та Б. Для завдань репродуктивного типу значимий показник відмінностей отримали лише у виборі студентами письмової відповіді на питання ($t = - 2,466$, $p < 0,05$). Це означає, що студенти групи А, на відміну від ровесників із групи Б, менш схильні до вибору даного завдання. Стосовно завдань по підготовці повідомлення-доповнення та виступу із підготовленим питанням відмінностей немає. Для завдань пошукового та творчого типу виявилось по два значимих показники відмінностей. Так, студентам групи А, в порівнянні зі студентами групи Б, більше подобається завдання із віднаходження цікавих фактів ($t = 2,380$, $p < 0,05$) та вони менш схильні до написання рефератів ($t = - 2,974$, $p < 0,01$). Щодо виконання тестів з'ясувалося, що відмінностей між групами студентів немає. Стосовно творчих завдань, зокрема розробки питань та завдань для контрольної роботи, у студентів обох груп близькі позиції, тому відмінностей виявлено не було. Ставлення ж до розробки системи вправ та методики спостереження більш позитивне у студентів групи А ($t = 2,722$, $p < 0,01$ та $t = 2,537$, $p < 0,05$ відповідно).

Додатково ми перевірили, чи існують відмінності у виборі завдань студентами різних курсів. Між студентами перших – п'ятих курсів найчастіше зустрічаються відмінності у виборі завдань на віднаходження цікавих фактів (4 рази), у підготовці повідомлення-доповнення та виступі із підготовленим питанням (по 3 рази), розробці варіантів завдань для контрольної роботи (2 рази), проведенні тестів та написанні реферату (по 1 разу). Найбільше відмінностей є у виборі студентами завдань репродуктивного та пошукового типу (по 6), значно менше – у виборі творчих завдань (2 відмінності).

Студенти перших курсів, на відміну від студентів других курсів, більш зацікавлені у виконанні тестів ($t = 3,096$, $p < 0,01$); порівняно зі студентами третіх курсів надають перевагу віднаходженню цікавого матеріалу ($t = 2,386$, $p < 0,05$), та на відміну від них менш схильні до простого відтворення вивченого вдома питання ($t = - 2,293$, $p < 0,05$). Найбільше (по чотирьом позиціям) відрізняються студенти перших курсів від своїх колег із четвертих курсів, причому ці відмінності мають від'ємний знак. Отже, студенти перших курсів, на відміну від студентів четвертих курсів, меншою мірою схильні писати реферати ($t = - 2,938$, $p < 0,01$), розробляти варіанти контрольних робіт ($t = - 2,486$, $p < 0,05$), не прагнуть до підготовки повідомлення-доповнення ($t = - 3,172$, $p < 0,01$) та виступів із підготовленим питанням ($t = - 2,377$, $p < 0,05$).

Щодо студентів випускного курсу, то між ними і студентами першого курсу є розбіжності у ставленні до розробки варіантів контрольних робіт та виступів із підготовленим питанням на рівні значущості 5 %: до цих видів робіт першокурсники ставляться дещо негативно ($t = - 2,62$, та $t = - 2,435$ відповідно).

Студенти другого курсу, крім вищевказаних, мають розбіжності у ставленні до завдань лише із студентами четвертого курсу: і до пошукового завдання з віднаходження цікавих фактів ($t = - 3,068$, $p < 0,01$), і до репродуктивного, стосовно підготовки повідомлення-доповнення ($t = - 2,842$,

$p < 0,01$) студенти четвертого курсу ставляться більш позитивно. Зі студентами третього та п'ятого курсів відмінностей не спостерігалось.

Студенти третього курсу, крім вищезазначених, мають відмінності у виборі завдань також зі студентами четвертого курсу. Виконання тестів більше подобається третьокурсникам ($t = 2,155$, $p < 0,05$). До підбору ж цікавих фактів ($t = -2,328$, $p < 0,05$) та підготовки повідомлення-доповнення ($t = -2,725$, $p < 0,01$) більш прихильно ставляться студенти четвертого курсу, ніж третьокурсники. Зі студентами п'ятого курсу у третьокурсників відмінностей не спостерігалось. У студентів четвертого курсу, крім попередньо вказаних, інших розбіжностей не виявлено.

Висновки. Досліджувані нами відмінності показують, що від курсу до курсу не відбувається зростання пізнавальної активності та прагнення студентів виконувати ускладнені завдання, які вимагають від них активності, творчого та неординарного підходу. Навпаки, студенти прагнуть до виконання знайомих та необтяжливих завдань.

Серед варіантів завдань для вибору студентам спеціально були запропоновані і такі їх види, з якими вони не часто зустрічаються на практичних та лабораторних заняттях, хоча сприяють активності та пізнанню. Отже, з метою попередження зниження та розвитку пізнавальної активності студентів необхідно створювати відповідні умови та особливо звертати увагу на студентів другого та третього року навчання у вузі.

Отримані нами результати дослідження пізнавальної активності студентів – майбутніх психологів спрямовують на подальше її вивчення у бік поглиблення уявлень про види, рівні та складові цього явища. Також, вважаємо за необхідне продовжити подальший пошук шляхів виявлення різноманітних чинників, які впливають на розвиток пізнавальної активності студентів-психологів, та приділити увагу розробці методів її стимулювання в процесі фахової підготовки. Окремим нашим завданням також є розробка програми спецкурсу із розвитку пізнавальної активності майбутніх фахівців-психологів.

Список використаних джерел:

1. Матюшкин А. М. Психологическая структура, динамика и развитие познавательной активности / А. М. Матюшкин // Вопросы психологии. – 1982. – № 4. – С. 5-17.
2. Лисина М. И. Развитие познавательной активности детей в ходе общения со взрослыми и сверстниками / М. И. Лисина // Вопросы психологии. – 1982. – № 4. – С. 18-35.
3. Чебыкин А. Я. Об эмоциях, детерминирующих познавательную активность / А. Я. Чебыкин // Психологический журнал. – № 4. – Т. 10. – 1989. – С. 135-141.
4. Котырло В. К., Дуткевич Т. В. Роль совместной деятельности в формировании познавательной активности дошкольников / В. К. Котырло, Т. В. Дуткевич // Вопросы психологии. – № 2. – 1991. – С. 50-60.
5. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2000. – 512 с. – (Серия "Мастера психологии").

The peculiarities of the cognitive activity of students-psychologists are explored in the work. The types of tasks, which they tend to use while preparing for periods, are defined. It was investigated, that the decrease in students' cognitive activity is getting more intense and the desire to complete easy types of assignments is rising from course to course. It was explored, that the students, who are sure of the right choice of their profession and want to continue to work in the chosen area, demonstrate a higher level of the cognitive activity than those, who are unsure about the selected career path. It was defined, that it is the period between sophomore and junior years at University, when both students' groups are experiencing the decrease in the cognitive activity.

Key words: cognitive activity, future psychologists, professional directivity, reproductive, research and creative assignments.

О. Л. Мачушник Вивчення пізнавальної активності студентів-психологів

Мачушник Олена Леонідівна, асистент кафедри загальної, вікової та педагогічної психології Житомирського державного університету імені Івана Франка, м. Житомир.

Реферат на статтю

ВИВЧЕННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Мачушник О. Л., асистента кафедри загальної, вікової та педагогічної психології

Житомирського державного університету імені Івана Франка, м. Житомир

У статті досліджується актуальне питання вивчення пізнавальної активності студентів-психологів, які повинні бути активними і самостійними професіоналами, адже їх сфера діяльності лежить у царині людської психіки. Відмічено, що більшість досліджуваних студентів прагне до вибору необтяжливих та нескладних завдань. Зазначено, що від курсу до курсу не відбувається зростання пізнавальної активності. Встановлено, що студенти, які впевнені у правильності свого професійного вибору та прагнуть працювати за обраною спеціальністю, більш активні, ніж ті студенти, що не впевнені у правильності вибору свого професійного шляху. Виявлено, що впевнені у виборі студенти проявляють більше активності при підготовці до занять. Встановлено, що ті студенти, які не впевнені у своєму професійному виборі, потребують посиленої уваги з боку викладачів з метою залучення їх до навчального процесу. Зауважено, що середина навчання є досить проблематичною для студентів обох груп, через що на межі другого-третього курсів починає знижуватися рівень їх пізнавальної активності. Зроблено висновок, що заходи для запобігання зниження рівня пізнавальної активності повинні розпочинатися наприкінці першого – на початку другого року навчання майбутніх психологів у вищому учбовому закладі. Зазначено подальші шляхи вивчення пізнавальної активності студентів-психологів.